

УДК 811.161.3 (075.8)

Песня ў польскамоўнай спадчыне Янкі Купалы

І. А. БАРОЎСКАЯ

Самым музычным беларускім паэтам называюць Янку Купалу. Нават яго першыя сацыяльныя вершы – сумныя песні нядолі. Песняй Купала назаве і споведзь беззямельнага, і стогн душы жнеяў, і прызнанне ў каханні, і самую песню. Дастаткова адзначыць, што ў першым томе новага Поўнага збору твораў народнага песняра вызначаецца пэўная колькасць твораў, у назве якіх прысутнічае слова *песня* (52 разы), напрыклад: "Песня жней", "Родныя песні", "Першыя песні", "З песен нядолі", "З песен бядака", "З песен аб няволі" і інш.

Выключная роля Я. Купалы ў развіцці нацыянальнай песеннай лірыкі тлумачыцца спецыфікай мастацкай адоранасці паэта. Інтанацыйная шматстайнасць купалаўскага радка характарызуецца надзвычайнай меладычнасцю, напеўнасцю, дакладнымі абрысамі рытмічнага малюнка, багаццем фонікі і паэтычнага сінтаксісу. Паэзія для Купалы пачынаецца з музыкі. Музычнасць успрымання, бачання свету – вызначальная рыса яго непаўторнага таленту. Першым ва ўсёй беларускай літаратуры паэт адчуў, што кожная з'ява быцця – пейзажны малюнак, бытавы прадмет, рух інтымнага пачуцця – мае сваю непаўторную музыку, якую трэба ўлавіць, выявіць у найтанчэйшых нюансах, каб, узнавіўшы на струнах уласнай душы, сплавіць з вершаваным словам. Эвалюцыя Купалы ў сферы песеннай лірыкі аказалася выключна складанай, шматстайнай і надзвычай плённай. На сутнасці, малады Купала на пачатку творчага шляху працягвае традыцыю Я. Чачота і Ф. Багушэвіча, стварае свае песні паводле народных узораў. Невыпадкова ў яго спадчыне сустракаюцца творчыя кантамінацыя народных танцавальных рытмаў ("Юрочка", "Мяцеліца"), дасканалае спасціжэнне важнейшых вобразна-стылёвых дасягненняў народнай песні (беларускай, польскай, рускай, украінскай), спробы пераймання яе прымітыўна-простай (на першы погляд) паэтыкі. Практычна ўсе творы падобнага плана заснаваны на прыёме паралельнага сінтаксічна-кампазіцыйнага размяшчэння аднатыпных элементаў паэтычнага выказвання (з'яў, вобразаў, матываў), што супастаўляюцца паміж сабой. Самыя разнастайныя спалучэнні сінтаксічнага, псіхалагічнага і дапаможнага страфічнага паралелізму надавалі ягоным песням непаўторны нацыянальны каларыт і меладычнасць гучання. Сістэма сінтаксічнай арганізацыі вершаванай мовы, ці паэтычны сінтаксіс, таксама зведала выразныя ўплывы народнай вершабудовы, што асабліва прыкметна ў творах пейзажнага і грамадска-сацыяльнага зместу. Паэтычная інтанацыя многіх твораў цалкам сугучна мелодыцы народных песняў, што абумоўлена не толькі супадзеннем агульнай ролі паўтараў, анафар, эпіфар, рытарычных фігур, але і спецыфікай будовы сінтаксічных сувязей унутры вершаваных радкоў, большай расчлянёнасцю складаных сінтаксічных канструкцый, самой паслядоўнасцю вершаваных радкоў, шырокім выкарыстаннем далучальных канструкцый, большай свабодай словаразмяшчэння, асобай сінтаксічнай роляй вершаваных радкоў-пераносаў. На гэтым шляху Я. Купала будзе, безумоўна, першым, але не адзіным. Менавіта ў такім стылі гучыць песенная лірыка Я. Коласа, Зм. Бядулі, К. Каганца, Ц. Гартнага.

Стануць песнямі шматлікія пейзажныя творы пачынальнагаў новай беларускай паэзіі 20 ст. У гэтым плане найбольш яскрава загучалі радкі з анталогіі апявання роднай прыроды Якуба Коласа. Лірычнай абаяльнасцю, нястрыманай сілай пачуцця, глыбінёй аналізу душэўных перажыванняў вылучаюцца вакальныя творы, прывечаныя роднай зямлі ("Дуб", "Глуха шэпча лес зялёны", "Мой родны кут", "Многа слаўненькіх куточкаў", "Добра ў лузе ў час палудні", "Надышлі марозы", "Адлёт журавоў", "Вясна", "Лес", "Запазніўся месяц", "Зоры далёкія, зоры бліскучыя", "Ручэй" і інш.). Сапраўдны поспех гэтым песням прынесла шматграннае, натхнёнае перакладанне адметных коласаўскіх вобразаў на мову музыкі, але гэта хутчэй

выяўленне ў іх схаванай народна-рэалістычнай асновы, арыгінальнасці будовы радка, высакароднасці, маляўнічасці вобразаў, што так лёгка вялі за сабою мелодыю. Гэта яскрава праявілася ў філасофска-лірычнай кантаце В. Дамарацкага "Мая Беларусь" на словы Я. Коласа: яе выключная песеннасць выразна падкрэслена асноўнымі вобразна-выяўленчымі пачаткамі кантаты: 1) "Ад роднае зямлі" – эпічны; 2) "Слёзы людскія" – драматычны; 3) "Закліканне вясны" – жанрава-бытавы; 4) "Я живу" – лірычны.

На аснове спалучэння музычнай лексікі і рытму, маляўнічасці, гармоніі слова і мелодыкі былі створаны выдатныя цыклы прыродаапісальнай песні, у якой найбольш пранікнёна раскрылася душа беларуса. Мяккая, лірычная задушэўнасць, светлы, жыццясцвярджальны пачатак, паэтычная акварэльнасць, інтанацыйная блізкасць народным песням уласціва рамсам-песням Зм.Бядулі ("Лугам зеляненькім", "Дазволь цябе любіць", "Кветачкі", "Дзень добры", "Я пайшоў у сыр-бор"), вакальнаму цыклу К. Каганца, творах Ц. Гартнага, якія сталі народнымі ("Ах ты, Нёман-рака", "Калыханка"), кожны з якіх аглядаўся на народную песню, намагаўся, каб яго творы былі прасякнуты яе духам і адметнасцямі. "Мы можам жыўцом браць з народных песняў тыя скарбы і ўстаўляць у свае вершы".

Але ўсё ж такі сапраўды тытанічная падвіжніцкая дзейнасць Я. Купалы ў сферы нацыянальнай песеннай лірыкі спалучае ўсе важнейшыя дасягненні беларускай народнай песні і традыцыі прафесійнай песні 19 – пач. 20 стст., прадвызначае асноўныя шляхі далейшай яе эвалюцыі. Эманцыя купалаўскай песеннай лірыкі магутная, шматзначная, шматузроўневая і шматвектарная, яна вызначае асноўныя напрамкі развіцця беларускай песні 20 стагоддзя, а эвалюцыя першай абумоўлівае выразнае жанравае змяненне апошняй. У класічнай песні Я. Купалы вызначальнымі становяцца глыбокая шчырасць і высакароднасць пачуцця, выключная самабытнасць, што дасягаецца арыгінальнасцю спалучэння паэтычнага тэксту і абуджанай схаванай у ім да наканаванага часу музыкі, яскравае выяўленне нацыянальнага характару з яго асноўнымі пачуццямі і страсцямі, абагульненне і творчае развіццё асноўных элементаў мовы народнай песні і вяртанне апошняй уласных здабыткаў, шырокі разліў меладычнага дыхання вакальных твораў, элегічнасць гучання пастэльных тонаў споведзі і роскат нотаў пратэсту і гневу. Усё гэта выводзіць сутнасць паэтыкі песеннай лірыкі Я. Купалы за межы формы ўласна беларускай традыцыйнай песні ў нашым звыклым успрыняцці, што і садзейнічае з'яўленню пераходных формаў класічнай песні. Наогул, Я. Купала будзе імкнуцца спасцігнуць веліч і трагізм народных балад, салдацкіх і рэкруцкіх песень, мілагучнасць мелодыкі калыханкі, іранічнасць жарту і прыпеўкі, велічнасць і ўрачыстасць грамадзянскай і інтымнай споведзі, што і прыводзіць да з'яўлення песні-балады, песні-маналога, песні-рамаса.

Трагізм, трагічнае – адна з самых яркіх эстэтычных катэгорый светапогляднай сістэмы Купалы. Асновавызначальнай у светаўспрыманні народнага песняра з'яўляецца, безумоўна, неадступнае ўспрыняцце жахлівасці бытавання на гэтым свеце, трагедычнасці жыцця ўвогуле. Невыпадкова Р. Бярозкін называў народнага пісьменніка "вялікім трагічным паэтам", а паэт і вучоны А. Лойка заўсёды падкрэсліваў выключную "кывавасць" сюжэтаў ягоных твораў. Знамянальна, што падобная адметнасць уласціва практычна большасці твораў са спадчыны Купалы, незалежна ад іх жанрава-стылёвай прыналежнасці (дастаткова згадаць, што іскрамётная камедыя "Паўлінка" ў аўтарскім варыянце завяршалася надрыўным крыкам-плачам галоўнай гераіні). Не выключэнне ў гэтым аспекце і песенная спадчына песняра, якая надзвычай цяжка паддаецца адэкватнаму ўспрыняццю і асэнсаванню, бо практычна кожны год усё болей і болей твораў Купалы становяцца песнямі, што ўсё болей сцвярджае зыходны тэзіс. Народны паэт паклаў пачатак беларускай любоўнай, пейзажнай песні, але, самае галоўнае, ён стаяў ля вытокаў беларускай трагічнай песні, хаця, канешне, вытокі мажліва прасачыць і крыху раней, у народных галашэннях, плачах-песнях, у "Песнях" Мацея Бурачка, у элегіях-развітаннях Адама Міцкевіча і Яна Чачота. Але калі ў вышэй згаданых аўтараў гэтыя спробы былі ўсё-такі спарадычнымі, то ў спадчыне Купалы складваецца адметная сістэма трагедычнасці, што заўважна ўжо ў структуры першых твораў Янкі Купалы, напісаных на польскай мове і надрукаваных у часопісе "Ziarno". Так, для гераіні друкаванага твора "Z piosnek sioroty" заўсёды поруч з нядоляй ідзе песня, бадай адзінае, што мае няшчасная сірата:

*Matus moja leży w grobie,..
A ja tutaj płaczę sobie,
Wspominając jej nadzieje.
Gdy śpiewała, obiecała*

шчаслівую долю, ясную будучыню. І жыла сірата надзеяй, бачыла жыццё людзей вясёлкай у промнях сонца:

*Wieczne pieśni na błękicię,
Wieczną miłość wiarą lśniącą.
Але чакае сірату толькі
wszędzie bieda:
Uszła dola z pod mej strzechy,
Z piosenkami uszła swemi.*

У творчасці Купалы практычна не сустракаюцца творы, дзе апавядаецца аб бесклапотным шчасці закаханых, у якіх на душы *hymnów szczęścia ożywa się chór*. Нават веснавой ноччу закаханія баяцца нечага злога і небяспечнага, як у вершы “W noc majową”:

*Hej dziewczynj, kochanko, strząśnijmy swych smutków złą pleśń...
I zanućmy pieśń wielką, potężnej miłości swej pieśń...
Ha, cóż dali nam ludzie i świat ten i byt?
Jedne troski, cierpienia, co z nami jak cienie mkną w ślad.*

Ўзнёсласць апявання замілаванасцю маляўнічымі абразкамі прыроды прытупляецца плачам сэрца (“Ziemia”):

*Pierzchają sny o tobie, ziemio;
Zamiast wojsny i słońca – ciemnota złowroga,
Na twych łąkach kwiecistych – głazy i kłakole.*

Нават у больш яркавых пейзажных замалёўках падкрэсліваецца момант непаўторнасці красы і ненадзейнасць, нявечнасць апошняй, яе заканамерны зыход у нябыт, што заўсёды суправаджаецца пачуццём страты (“Miłuję cię, ziemio...”):

*Miłuję cię, ziemio, choć życie tułacze
Trosk niesie mi tyle i gorzkich łez tyle;
Ja cię nie zapomnę, -- zatęsknię, zapłaczę
Hej, nawet po śmierci – w twym łonie, w mogile.*

У паэзіі Купалы, як ва ўсёй славянскай традыцыі (асабліва рамантычнай) праз адпаведныя з’явы прыроды сімвалізуецца чалавечы лёс. Ці не таму восень становіцца ўлюбёным сімвалам песеннай спадчыны песняра (“Jesień”):

*Ziemię szeroką
Jesień niemłą
Ciemną pomroką
Łzawo spowitą.*

*I podmuch zimny
Wichrów z północy
Wydzwania hymny
Z żalu, z niemocy.*

Вялікі сімвалічны сэнс нясуць у яго песнях вобразы зімы, лета і асабліва вясны як вобраз абуджэння ад холаду, нематы і слепаты (“Wiosna”):

*Poleć, moja pieśni,
Poleć, moja głośna,
Może zniknie jesień,
Może wróci wiosna.*

Але менавіта адчуванне здранцвення, холаду, сіверу, блізкай пагібелі становіцца вызначальным.

*Jakby cień osmętnicy,
Jakby skargi tułacze,*

*Jakby żal pokutnicy,-
Idzie jesień i płacze (“Z motywów jesiennych”)
Твор напоўнены матывамі смутку, тугі:
Pusto, głucho na duszy,
I o doli człek nie śni,
Słota gnębi i głuszy
Chwile marzeń i pieśni.*

Такім чынам, можна з упэўненасцю сцвярджаць, што форма песні аказала выключнае ўздзеянне на творчую эвалюцыю жанрава-стылявой сістэмы лірыкі песняра. Нават у ранніх польскамоўных творах ён падкрэслівае выключнае значэнне песні і яе разнавіднасці (oda, ri-osenko, chór hymnów) на выяўленне галоўных пачуццяў, што хвалявалі паэта на гэтым этапе. І сярод іх дамінаруе – глыбокае пачуццё трагізму быцця, якое вызначае нават структуру і паэтыку ягонай песні. Гэта яшчэ раз сведчыць аб выключнай песеннасці спадчыны песняра, велізарнай ролі музыкі ў рэалізацыі яго задум.

Abstract. The paper considers complicated and versatile evolution of Yanka Kupala in the field of song lyrics and his exceptional role in the development of the national song lyrics starting from his early works in the Polish language.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 13.11.07